Wat is er bekend over de kennis en vaardigheden van de leraar als ontwerper?

Beantwoord door Harry Stokhof (antwoordspecialist), Gerda Geerdink en José Mulder (kennismakelaars Kennisrotonde).

27 maart 2019 - update 31 augustus 2023

KR. 508

Kort antwoord

Voor curriculumontwerp zijn verschillende vaardigheden en expertise nodig, van (vak)inhoudelijke bekwaamheid tot pedagogisch-didactische bekwaamheid en van veranderkundige bekwaamheid tot ontwerp- en onderzoeksbekwaamheid. Niet elke leraar hoeft over alle vaardigheden te beschikken. Binnen de initiële lerarenopleidingen worden aankomende leraren zeer uiteenlopend voorbereid op het ontwerpen van onderwijs.

Antwoord

Ontwerpen van onderwijs

Het ontwikkelen, uitproberen en evalueren van grotere pedagogisch-didactische veranderingen, vraagt om een gerichte aanpak, waarbij de leraar in een leerplan (curriculum) onder meer de leerdoelen beschrijft, de manier waarop leerlingen aan die doelen werken en de wijze waarop hun ontwikkeling in beeld wordt gebracht (De Vries et al., 2020).

Als curriculumontwikkelaars kunnen leraren op diverse niveaus werken: aan leerplannen voor specifieke leerlingen (nano-niveau), aan lessen of projecten voor groepen leerlingen (microniveau) en aan leerlijnen die over meer lesperiodes en soms meer leerjaren heen lopen (mesoniveau). Ook kunnen leraren betrokken zijn bij de ontwikkeling van landelijke leerplankaders (macroniveau) of op internationaal supra-niveau meewerken aan curriculumafspraken, zoals het Europees Referentiekader (ERK) voor de moderne vreemde talen (De Vries et al., 2020).

Ontwerpcyclus

Een goed curriculum is 1) relevant voor wat leerlingen dienen te leren en ondersteunt hun gewenste ontwikkeling, 2) zit consistent in elkaar, 3) is uitvoerbaar voor de gebruikers (leraren en leerlingen) en 4) leidt tot de gewenste leerresultaten (Nieveen & Folmer, 2013).

Om tot zo'n curriculum te komen doorlopen ontwikkelaars een aantal ontwikkelcycli. In elke cyclus zetten ze doorgaans vijf stappen (De Vries et al., 2020):

1. Analyseren: Leraren brengen de huidige leersituatie in kaart en onderzoeken ze wat er beter zou kunnen of moeten.
2. Ontwerpen: Leraren ontwerpen een oplossing; welke lesactiviteiten doe je wanneer, hoe lang duurt elke les, welke materialen zijn nodig, enzovoort.
3. Construeren: Leraren ontwikkelen leerlingmaterialen en een toelichting voor de uitvoerende leraar.
4. Implementeren: In de vierde stap wordt de lessenreeks uitgevoerd.
5. Evalueren: Tijdens het ontwerp en de uitvoering van de lessen verzamelen leraren gegevens over hoe de nieuwe lessenreeks werkt en bevalt en welke punten er voor verbetering vatbaar zijn. Hoe systematischer de evaluatie, hoe beter de leraar zijn leerplan kan onderbouwen met gegevens dat het werkt en hóe het werkt. Zo wordt het product deelbaar met collega's: zij kunnen op hun beurt inschatten of de lessen ook voor hen kunnen werken en welke aanpassingen zij eventueel moeten doen.

Ontwerptaken van (aanstaande) leraren

				Ervaren leraar + trekker onderwijs-ontwikkeling
			Ervaren leraar + trekker vakontwikkeling	visie (vak)sectie, jaarlaag, school
		Beginnende leraar	lessenserie en leerlijn	doorlopende leerlijnen
	Aankomende leraar	lessenserie eigen gebruik, beperkte omvang,	eigen gebruik en voor collega's	voor collega's vakkencluster, andere afdelingen
Wat?	lessenserie eigen gebruik, beperkte omvang	relatie met visie (vak) sectie	relatie met visie (vak)sectie/jaarlaag	relatie met visie op school, vak, maatschappij, regio
Met wie?	individueel met coaching	individueel, afstemming met vaksectie	met (vak)sectie, jaarlaag. Afstemming met ontwikkelteam en teamleiding	met ontwikkelteam, afstemming met (vak)secties/jaarlaag teams. afstemming met directie, externen
Hoe?	beperkte ontwikkelcyclus, reflectie op eigen handelen	beperkte ontwikkelcyclus, microniveau, reflectie handelen leerlingen	systematische toepassing ontwikkelcyclus, inbedding evaluatieresultaten, micro- en mesoniveau	systematische toepassing ontwikkelcyclus, inbedding evaluatieresultaten, meso- en macroniveau

Figuur 1 fases van ontwikkelexpertise voor leraren, overgenomen uit De Vries et al. (2020).

Figuur 1 laat zien hoe leraren in stappen hun ontwikkelexpertise kunnen ontwikkelen. Ze raken gedurende hun loopbaan bij steeds complexere ontwikkeltaken betrokken. Zo wordt een beginnende leraar eerst bedreven in het ontwikkelen van diens eigen lessen en gaat vervolgens steeds vaker met collega's werken aan (vakoverstijgende) lessenseries en met leerlingen op micro- en mesoniveau. De leraar kan dan deel gaan uitmaken van een bovenschoolse team voor het eigen vak en stap voor stap verder groeien naar een leraar die zich bezig houdt met doorlopende leerlijnen en afstemt met directie en externen.

Rol van curriculumontwikkelaar vraagt vaardigheden en expertise van leraren

Voor curriculumontwerp zijn verschillende vaardigheden en expertise nodig is. In de literatuur zijn de volgende zes punten terug te vinden (Nieveen, 2019; Huizinga, 2013; Nieveen et al., 2017):

1. (vak)inhoudelijke bekwaamheid; leraar dient overzicht te hebben van het vak/leergebied en vakoverstijgende thema's; vakkennis te kunnen actualiseren en zich te verdiepen in essentiële onderdelen van het vak.
2. pedagogisch-didactische bekwaamheid; leraar dient vaardig te zijn in het lesgeven en begeleiden van leerlingen in die vakken/thema's; over algemeen vakdidactisch vermogen te beschikken, en ICT vermogen te hebben
3. samenwerkingsbekwaamheid: leraar moet met collega's van gedachten kunnen wisselen over het onderwijsprogramma, draagvlak weten te creëren voor de keuzes die daarmee samenhangen, de bereidheid hebben om collega's op te zoeken voor advies, samenwerkrelaties met collega's opbouwen en steun weten te zoeken voor het realiseren van gewenste onderwijsvernieuwingen in de school;
4. veranderkundige bekwaamheid: leraar moet sturing en steun kunnen geven aan veranderingsprocessen, omgaan met weerstanden, successen weten te vieren;
5. ontwerp- en onderzoeksbekwaamheid: leraar dient over analysevaardigheden te beschikken (doelgroepanalyse, contextanalyse, literatuurstudie), en kunnen ontwerpen, construeren en evalueren van (tussenversies van) nieuwe plannen; over een onderzoekende houding te beschikken, procesmatig kunnen werken en aan procesmanagement te doen.
6. curriculum(consistentie)bekwaamheid: leraar dient met een 'helikopterblik' te kunnen bepalen of de onderdelen van het curriculum een coherent geheel vormen en of de vernieuwing past bij de schoolvisie, bij leerlijnen van het vak, bij de andere vakken, leer- of ontwikkellijn, bij doelgroep, bij schoolvisie, bij vak en bij maatschappij.

De Vries (et al., 2020) benadrukken dat niet elke leraar over al deze vaardigheden hoeft te beschikken. Zij stellen dat scholen er vooral voor moeten zorgen dat alle expertises in alle lagen van de organisatie beschikbaar zijn. Wel zou elke leraar over basiskennis en -kunde over curriculumontwikkeling moeten beschikken, vooral voor de eigen lessen en leerlingen (nano- en microniveau). Ook dienen alle leraren de leerlijnen en leerplankaders op school- en landelijk niveau te kennen, zodat ze daar bij hun lessen rekening mee kunnen houden. Maar het is volgens de auteurs niet nodig dat álle leraren zich bezighouden met leerplanontwikkeling op school-, laat staan landelijk niveau (De Vries et al., 2020).

'Leren ontwerpen' op lerarenopleiding

Nieveen et al. (2017) laten zien dat aankomende leraren binnen de initiële lerarenopleidingen zeer uiteenlopend worden voorbereid op het ontwerpen van onderwijs. Over het algemeen gaat de aandacht uit naar ontwerpen voor het microniveau: een lessenreeks. Het te doorlopen ontwerpproces verschilt per opleiding. Veelal krijgen studenten de opdracht een (beperkte) analyse en evaluatie uit te voeren.

Deze uitkomsten zijn in lijn met ander onderzoek waaruit blijkt dat het aanbod in de lerarenopleidingen veelal fragmentarisch is, inconsistent en nog onvoldoende gericht op de ontwikkeling als de leraar-als-ontwerper (Nieveen & Van der Hoeven, 2011).

Geraadpleegde bronnen

De Vries, B., Nieveen, N., & Huizinga, T. (2020). De leraar als curriculumontwikkelaar. *Leraar: Een professie met perspectief [2]*, 2, 72-81.

Huizinga, T., Handelzalts, A., Nieveen, N., & Voogt, J. (2015). Fostering teachers' design expertise in teacher design teams: conducive design and support activities. *Curriculum Journal, 26 (1)*, 137

Nieveen, N. (2019). Schooleigen curriculumontwikkeling. In Folmer, E., Koopmans-van Noorel, A., Kuiper, W.(Eds.) (2017). Curriculumspiegel 2017. Enschede: SLO.

Nieveen, N., & Folmer, E. (2013). Formative evaluation in educational design research. In T. Plomp & N. Nieveen (Eds.), Educational Design Research - Part A: Introduction. Enschede: SLO.

Nieveen, N., & Van der Hoeven, M. (2011). Building the Curricular Capacity of Teachers: Insights from the Netherlands. In: P. Picard and L. Ria (Eds.). *Beginning teachers: Challenge for educational systems. – CIDREE Yearbook 2011*.

Nieveen, N., Van der Hoeven, M., Ten Voorde, M., Koopmans, A., & Van Lanschot Hubrecht, V. (2013). *Docent als ontwerper: Raamwerk voor doordenking ontwerptaken.* SLO.

Nieveen, N., Schalk, H., & Van Tuinen, S. (2017). Onderwijs van de toekomst. Aandacht binnen lerarenopleidingen voor schooleigen curriculumontwikkeling. *Tijdschrift voor Lerarenopleiders, 34 (8)*,5-20.

Meer weten?

http://curriculumontwerp.slo.nl/

http://curriculumvandetoekomst.slo.nl/

Over deze vraag

Opgesteld door:	Harry Stokhof (antwoordspecialist), Gerda Geerdink en José Mulder (Kennismakelaars Kennisrotonde)
Vraagsteller:	lerarenopleider
Geraadpleegde expert:	Helma Oolbekkink, lector Lectoraat Professionaliteit van leraren, Hogeschool Arnhem en Nijmegen (bij update)

Onderwijssector: Lerarenopleidingen en samenwerkingsverbanden Opleiden in de School

Trefwoorden: Ontwerptaken, ontwerpcompetenties, leraar-als-ontwerper, lerarenopleiding, professionalisering

Referentie: Kennisrotonde. (2019, 2023). *Wat is er bekend over de kennis en vaardigheden van de leraar als ontwerper?* (KR.508).

Dit antwoord is gepubliceerd op Kennisrotonde.nl. De Kennisrotonde is samen met NCO en Onderwijskennis een onderdeel van het NRO.